

028.1

Békés István: Szegény ember gazdag városban

Kevés szó esett a centenáriumon Forgó bácsiról, a Kis Lap szerkesztőjéről, és Mokány Berci megformálójáról: Csicseri Borsról, alias Porzóról. Pedig Ágai Adolf, a magyar, sőt, a budapesti újságírás jelentős alakja, valóságos intézmény volt, remekbeszabott tárcaleveleivel műfajt teremtett. És ő írta azt a ragyogó könyvet, aminek most méltó párját köszöntve tisztelgetünk az „ős” előtt.

Utazás Pestről — Budapestre 1843—1907. Rajzok és emlékek, a magyar főváros utolsó 65 esztendejéről. Ez Ágai munkájának címe. A „tartalom” meghatározása is pontos, hiszen egy nagyvárossá serdülő kisváros történelmi helyszínei, jellegzetes figurái vonulnak fel benne, jól rendezett, de a legkevésbé sem unalmas sorban. A humor megértő mosoly, bölcs derű ragyogja be lapjait, amely végső soron nem egyéb, mint egy megélt város-történet.

Szegény ember gazdag városban. Fejezetek Budapest művelődéstörténetéből 1867—1917 között — Békés István írta ezt a címet új könyve fölé. Időközben lényegében azonos az Ágaiéval: a kapitalizáló Magyarországot fővárosának alakulását figyeli. A különbség — természetesen: ami Ágainál elsősorban életanyag, az Békésnél nagyrészt történelem, ami ott „emlékezés”, itt látásmód és tanulságokat kínáló kutatási gyakorlat. Mindkettőjükben közös vonás az őszinte érdeklődésből és érdekeltségből fakadó humánus, továbbá: a könnyen érthető, friss íráskészség.

Mikor 1968-ban a Napjaink szállóigéjé — Békés fontos és izgalmas kötelete megjelent — megemlíthettük már azt az egyre nyilvánvalóbbá és egyre tiszteltemeltőbbé váló programot, amely szerint „műhely” dolgozik. Akkor Tóth Bélát idéztük, akitől ez a kötet is, de korábbi vállalkozásai: az Új és Legújabb magyar anekdotakincs hibátlan technikával vette át a nemzedékenként (esetleg két generációnként) kötelező „stafétabotot”.

A váltótárs most Porzó volt. Az előzmény hangsúlyozása semmit nem von le munkájának értékéből, sőt, inkább lényeges értékjellemzőket ad Békés arcképehez. A történelmi folytonosság: a hagyomány ismerője és továbbörökítője. Az átadandó örökség minőségét — és az egyéni motívuma munkásságának — a haladásért, az előrejutásért, az önmaga felszabadításáért: a forradalomért küzdő szegény emberek világa, a Pest-Budából Budapestté szerveződő főváros munkásszálja válogatja és határozza meg. Ismét egy olyan forrásterületre talált rá, amelyet eddig ilyen sok oldalról, ilyen ötletesen még senki nem aknázott ki. Pontosabban: olyan dűs telepre vezetett történelmi érzéke, szinte tévedhetetlen kutatási ösztöne, és problémákat érzékelő fogékonysága, amelyet előtte — hasonló indítékokkal — szinte senki sem használt ki. Magyarán: aranymezőt kínál a módszeres kutatásnak.

S máris egy izgalmas, régi problémához érkezünk: a „szak-tudomány” és az „újságírói” problémafelismerés antagonizmusához, illetve lényegi azonosságához. A tudományos alkotóerő jellemzője az új, a tovább mutató kérdések felvetésében keresendő. Talán túlságos egyszerűsítéssel azt mondhatnók: jól kérdezni nehezebb (és lényegesebb is), mint azonnal, „tévedhetetlenül” válaszolni.

Meggyőződésünk, hogy a Szegény ember gazdag városban újabb meggyőző példa arra, miként lehet a nem „céhbeli” egyenrangú társa a hivatásos historikusnak. Ezen túlmenően arra is mustra Békés könyve, hogy milyen a jó társadalomtudományi ismeretterjesztés, továbbá lefegyverző érv a „művelődéstörténet” itt-ott sündisznóállásokat védelmező ellenfeleivel szemben is.

Egyetlen példát említünk csupán, mert ilyenféleket a szó szoros értelmében százával sorolhat-

nánk. Jókairól az rögződött a köztudatba, hogy ő a nagy romantikus tablók szinte gatlástalan piktora. Békés olyan adatot idéz, szinte mellékesen, amely alaposan elgondolkoztathatja mind a szakembert, mind a laikus olvasót. A Munkások Újságának 1868. évi egyik száma alapján írja a következőket:

„Május derekán a Pest-Budai Munkásegylet... majálissal próbált további híveket toborozni... vasárnap reggel öt órakor már nagy a nyüzsgés a Belezna-kert udvarán. Iparosifjak, munkás-zubbonyban, egyleti lobogók alatt... készülődnek az útra. A Széchenyi-hegyre kapaszkodó dalárok különleges feladatot kaptak. A kerti háznál dallal kellett köszönteniük az egylet védnökeinek legjelesebb tagját: Jókai Mórt, aki lelkesen patronálta a „hazai munkás polgárokat”, anélkül, hogy a proletariátus osztályjellegéről, általában a társ-

dalmi osztályok szerepéről, ellentétéről, harcáról, hosszú életében megközelítően helyes képet tudott volna alkotni.”

A társadalomtudományok szinte minden területe és a tudományon kívüli „amatőr” érdeklődés is haszonnal forgathatja ezt a kötetet. Az előbbi azért, mert Békés példát mutat egy eddig kiaknázatlan telér művelésére, az utóbbi pedig azért, mert a múlt élet-szerűen felidézett képeiben örömet lelheti: kapcsolatba kerülhet a letűnt idők, a hagyomány egy elfelejtett, de értékes rétegének szellemével.

A könyv, mint nyomdai mű is szép, formátuma, betűtípusa, a nyomás tükre, a ritka érdekességű illusztrációk és kitűnő reprodukciók megtehetik minden bibliofil örömeit a vizualitás jól-éső élményével is. Szép alkotás, méltó a centenáriumhoz. (Kos-suth.)

Bélley Pál

Anyanyelvi kaleidoszkóp

Egypercesek az anyanyelvről. Színes, érdekes, izgalmas válogatás az *Élet és Tudomány* Nyelv és Élet rovatából. A kötet szerkesztője Grétsy László előszavában szerényen arról ír, hogy egy 1971-es közvélemény-kutatás szerint a remélnél sokkal jobban szeretik az olvasók ezt a rovatot. Amilyen aggasztó volt tizenöt-husz évvel ezelőtt a nyelvi hanyagságok elterjedése, az anyanyelv gatlástalan rontása írásban és szóban, olyan öröm, hogy a szép magyar nyelv közügyé kezd válni.

A félszázalékos nyelvész, irodalmár, tudós 275 rövid cikke közt található olyan is, amelyben a magyar nyelv szépségének a védelme érvényesül, de a legtöbb szépséget védő írásnak más földate is van. A nyelv alapvető és örök szerepét tisztázza az értelmes, félre nem érthető, ember és ember közti kapcsolat megteremtésének eszközeit, a leg-sajátosabb emberi tevékenység eredményének, a gondolatnak a pontos és közérthető kifejezési formáját. Az ember rangját a társadalomban ma már az is meghatározza, hogy miként gondolkodik és hogyan fejezi ki gondolatait. Kevesen születnek stílusművészek, de a szép stílust mindenki elsajátíthatja. Nem elég

nemesen gondolkodni, érezni, a legszebb gondolat is elveszett magánügy marad a közösség számára, ha pontatlanul fejezzük ki.

Az anyanyelvi kaleidoszkóp legfőbb érdeme, hogy segít mindenkinek a hibák kijavításában, segít, hogy a társadalom egyenrangú tagja legyen a nyelvhasználatban is. De legalább ilyen jelentőséggel védi a helyes fogalmazókat, a helyesen beszélőket is. Elgondolkodtat az az apró epizód, amelyben a kalauz helyes magyar beszédre okítja a vidékit, kijavítva a helyesen ejtett *körutat, körútra*. Riasztóak és tragikomikusak azok az idézetek, amelyek lapokból, bogdák hirdetéséről, hivatalos nyomtatványokról szemezgettek össze a nyelvészek. Tragikomikusak, mert nemcsak csúnyák, hanem egyszerűen értelmetlenek is ezek a mondatok. Sőt, nemegyszer éppen az ellenkezőjét jelentik annak, amit fogalmazójuk ki akart fejezni.

Külön érdekesség olvasni a nagyképszerű példatárát; a nagyképszerű főleg az idegen szavak nyafkaskodó és kényeskedő kiejtésében nyilatkozik meg. Komikusak azok a leleplezések, amikor kiderül, hogy például a tudalékos pontoskodó értelmileg is micsoda csacsiságot mond pél-

Borsos Miklós rajza B. Kéry Ilona *Kertem* című könyvéből

Hajnal Anna: Időjárás-jelentés hajóknak

Utóljára 1970-ben írtunk *Parti város* című verseskötetéről. Alig két esztendővel ezután megjelenik gyűjteményes kötete, az önironikus és egyben kihívó című *Csak ennyi?*, számos új darabbal, s már egy év múlva itt van

kezünkben a legfrissebb verseit tartalmazó gyűjtemény, s a folyóiratok átlapozása után tudni való, hogy ez még nem is tartalmazza minden mostanáig keletkezett versét. Legelső sorban tehát termékenysége tűnik fel, s mindjárt utána a tökélyre törő igényesség és az egyenletesen magas nívó, amit e versek képviselnek.

Annak idején azt jegyeztük fel, hogy az utolsó évtized költeményeinek legszembevetőbb jellegzetessége a racionalitás (amit, úgy látszik, a laptalanul tartunk férfierénynek), s ezzel párhuzamosan képessége arra, hogy képeit, „csendéleteit”, egész magánvilágégyetemet könnyedén, egyfajta transzcendenciába emelje — különös módon anélkül, hogy az racionalizmusából bármit is veszítene.

A múltó idővel költészetének e karakterjegyei még határozottabban kontúrt kaptak. Saját költői programjának megfelelően („... így kellene tennem — szívemnek féktelenjét — a burjánzást lefogni”) hangban, formai megoldásban új versei intellektuális hűvösebbek, csiszoltabbak lettek, szinte már a parnasz-szienenek módján. (Ime egy példastrofa: „... tőlünk a lét elvárja, ésszel — takarózzunk szemben a vésszel, — nekünk eszünk legyen kabátunk, — varázzunk, láthatatlanságunk.”) Csak látszólag áll ezzel a parnaszizmussal ellentétben, valójában a versek belső feszítőerejét növeli, hogy alapállásá, amellyel a világ felé fordul, a legalányibb és egyben a legemberközelibb érzélem — a részvét. S az a készség, hogy a tényleges világ tényeiből, a valóságos indulatokból táplálkozó költészetet áttemelje egy másik világba, a sajátjába, mint valami egzotikus szigetre, amely nem az óceánban fekszik, de valahol az éterben, angyalok és űrhajósok közös birodalmában — nos, ez a készség is csak folyvást erősödik. Így épít magának egy saját képére formált imaginárius világot, akárcsak nemzedékének kedvenc költői és példaképei, Rilke vagy Kosztolányi. Egyelőre e világ berendezését válogatja össze: tárgyakat fogalmaz meg és érzelmeket, állapotokat és viszonylatokat, de látni való, hogy ez a világ mozogni és működni fog egyszer, oly következetesen alapozza és bővíti.

Szalay Károly

TEREMTENI

„Rügyek az ágak hosszán,
ha milliószám
tavaszt szavazni nyílnak.
Ótűjű, élő csillag.”

Ekkor születik Az építőkhöz is, s a Jegyzőfüzet több más darabja, új költészetünk e máig másíthatatlan érvényű remekei.

Ezután ír a megváltozott irodalmi viszonyok közepette is, de verset mind ritkábban publikál. Pedig az ez időkben született versekben is a közösség, a nép és haza sorsproblémáit boncolgatja, még akkor is, ha közben leggyenibb gondjaira keresi a választ.

Az ötvenes évek második felének megújult irodalmi viszonyai különös módon hatnak költészetére. Megéri, hogy az újra teljes mértékben, az új vállalkozásokkal és lehetőségekkel teli korban végre számára is megadódott a „könnyebb” munka lehetősége. Az Új versek kötet egy felszabadultabb, játékos kedvű Ilyés Gyula arcát tükrözi; azt hiszem, sem előtte, sem utána nem bujkált verseiben ennyi kedves vidámság; költészete soha nem volt ilyen sokrétű. Nagy súlyú költészet ez is, de másképpen. Oly pattogó könnyedséggel tud kizengetni tizenhat sorból egy költői életműre elegendő ars poeticát, hogy az már a varázslattal egyenlő (Versírás, Lószőr, Macskabél...), s a Megbántott gyerekek című vers néhány sorában is egy teljes élet pszichológiai és ne-

velési tapasztalatai sűrűsödnek megrendítő erejű költészeté.

S talán épp ezért a következő új könyv, a *Dólt vitorla* az előbbi ellenpárja. Egyik legszebb versének, a korostály behajózása címűnek egy sora így hangzik: „Távozni: csaknem zenemű”.

S a költő elkezd építeni ezt a zeneművet; megszólaltatva számos hangszert és kipróbálva minden lehetséges formát. Az Újévi ablak első látásra talán öncélúnak gondolható, de valójában nagyon is pontosan megszerkesztett keretéből bontja ki ezt a téli zenét, hogy versről versre továbbhaladva mélyedjen el benne. Mégis egyoldalúságra vallana, ha nem szólnánk arról is, hogy ebben a kötetben találhatók a Kormos képek, az Óda a törvényhozóhoz, de a Költők egymásközt és A magánzorgalmú kutyák című versek is, például, hogy Ilyés Gyula soha, egy percre sem veszi le szemét az élet, s benne a művészet életének egyetlen szelétéről sem.

S az életmű folytatódik a Fehér és fekete kötettel, amely még szinte a ma. Oly közel van hozzánk, hogy minden sorát itt érezzük. A Futató öregseget, az Ady estéjét, a Ditrámbus a nőkhöz verseket, s a Teremteni ciklus csodálatos záróakkordját. S jó tudni, hogy köztünk van a költő, aki mindezeket teremtette, s műveivel hat kire-kire érzékenysége és hajlama szerint; ő, akinek tollából természetes egyszerűséggel szól a kinyilatkoztatás is: halandóként is múlhatatlan”. (Szépirodalmi.)

Demény Ottó

Lukácsy András